

**AKADEMICKÁ  
PŘESHraniČNÍ  
SPOLUPRÁCE  
ČESKO-SLOVENSKO  
ČESKO-SASKO**

**VČP 7**

# HRANICA

## (DEFINÍCIA, TYPOLOGIA, FUNKCIA)

- línie, ktoré nám členia geografický priestor na dvojrozmerné ohraničené územia (BEZÁK 1995)
- právne fixovanú a v prírode stanovenú líniu, ktorá spája homogénne či heterogénne regióny, tvoriace administratívnu, hospodársku a politickú jednotu (Heigl 1978)
- výsledok diskretnosti krajinnej sféry alebo dôsledok našej diskkrétnej predstavy o nej; rozmer hranice môže byť dvojaký, je to čiara alebo prechodné pásmo (DEMEK 1984)
- prostriedok k popísaniu obvodu teritórií (s právy vlastníctva); hranica vytvára okolo seba zónu tlaku, pričom táto zóna s narastajúcou vzdialenosťou od hranice zoslabuje (De Blij a Muller 1988)
- interakciu medzi samotnou hranicou a okolitým priestorom: hranicu chápať ako ich produkt a zároveň aj ich generátor (PAULOV 1985)



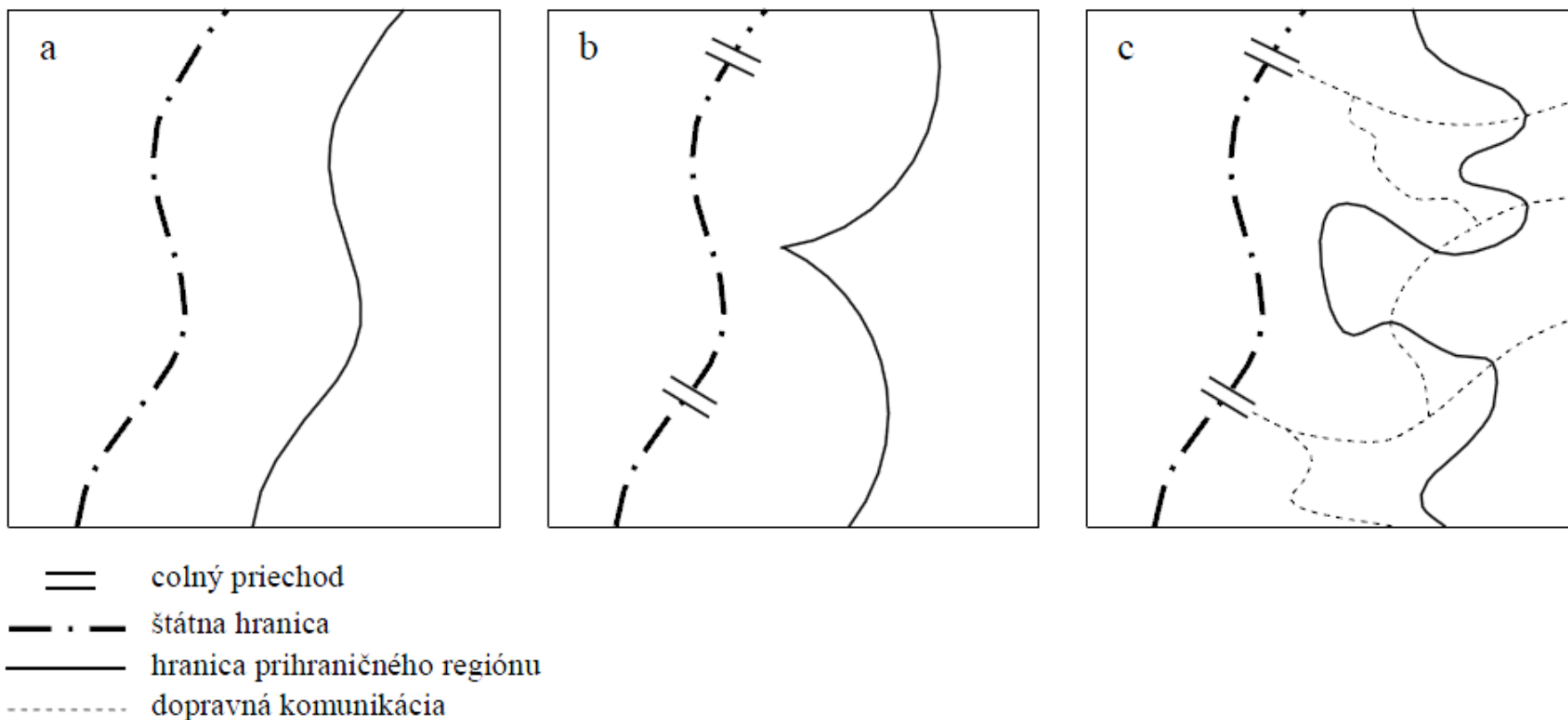
# PRIHRANIČNÝ REGIÓN (DEFINÍCIA, VYMEDZENIE)

- Prihraničný región (v literatúre je používaný tiež pojem pohraničný región, príp. pohraničie) je región rozprestierajúci sa pozdĺž hranice, jeho vymedzenie však nie je vonkoncom jednoduchá záležitosť. V podstate nie je možné úplne presne a jednoznačne určiť a v geografickom priestore oddeliť prihraničný región od regiónu vnútroštátneho, pretože medzi nimi neexistuje žiadna ostrá hranica.
- Vždy záleží len od dopredu zvoleného kritéria.
- Najadekvátnejšie sa javí označenie prihraničného regiónu ako územia, z ktorého je možná denná dochádzka obyvateľstva do zamestnania, do škôl, za službami a za sociálnymi kontaktmi na územie z druhej strany príslušnej hranice.
- Na vymedzenie takejto oblasti potom vplýva veľké množstvo faktorov: intenzita colných priechodov, dopravné prepojenie, veľkostná štruktúra a priestorové rozmiestnenie sídiel po oboch stranách hranice a pod. (HALÁS 2002)



- **Priestorové kritérium** vychádza zo vzdialenosti, resp. časovej dostupnosti územia od hranice, príp. mestských sídiel z druhej strany hranice.
  - Najjednoduchšie by bolo vymedzenie prihraničného regiónu v úplne homogénnom prostredí určením konkrétnej vzdušnej vzdialenosti od hranice (obr. 1a).
  - Smerodajnejšie varianty však dostaneme, ak zahrnieme aj sieť colných priechodov, ktoré ako jediné miesta umožňujú prekročenie štátnej hranice (obr. 1b)
  - alebo dopravnú dostupnosť hranice po cestných komunikáciách (obr. 1c).





Obr. 1. Teoretický model vymedzenia prihraničného regiónu na základe priestorového kritéria: v homogénnom prostredí (a), zahrňajúc vplyv colných priechodov (b) a dopravných komunikácií (c).

- V praxi sa však oveľa častejšie používa vymedzenie prihraničných regiónov na základe existujúcich administratívnych jednotiek. Takéto kritérium **(prihraničný región ako pás okresov v priamom kontakte s hranicou)** používa Jeřábek (1998), ktorý sa so svojím riešiteľským kolektívom venuje českému pohraničiu dlhodobo
- a použil ho pri svojom výskume slovenského pohraničia aj Drgoňa (1999).
- *Na Slovensku by sme týmto spôsobom (ak použijeme úroveň súčasných/tehdejších? okresov) dostali prihraničný región zaberajúci až 60% rozlohy krajiny s podielom 51% na celkovom počte obyvateľov*
- *v Česku by to bolo 48% z plochy, resp. 35% z počtu obyvateľov.*



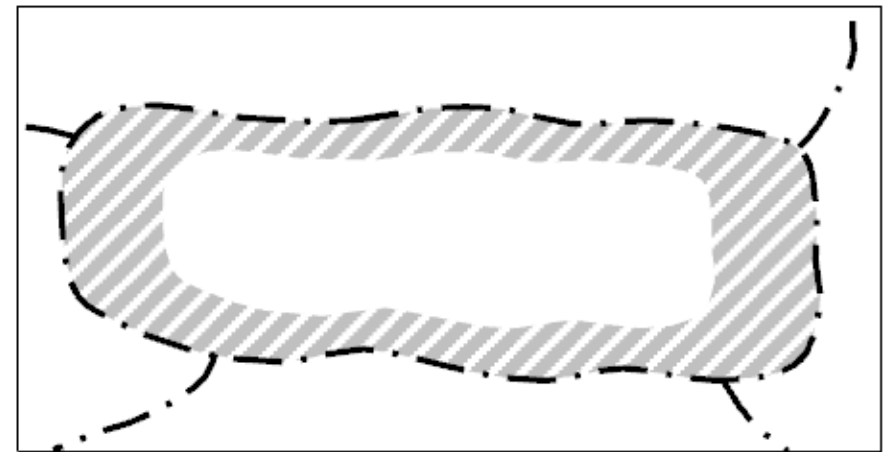
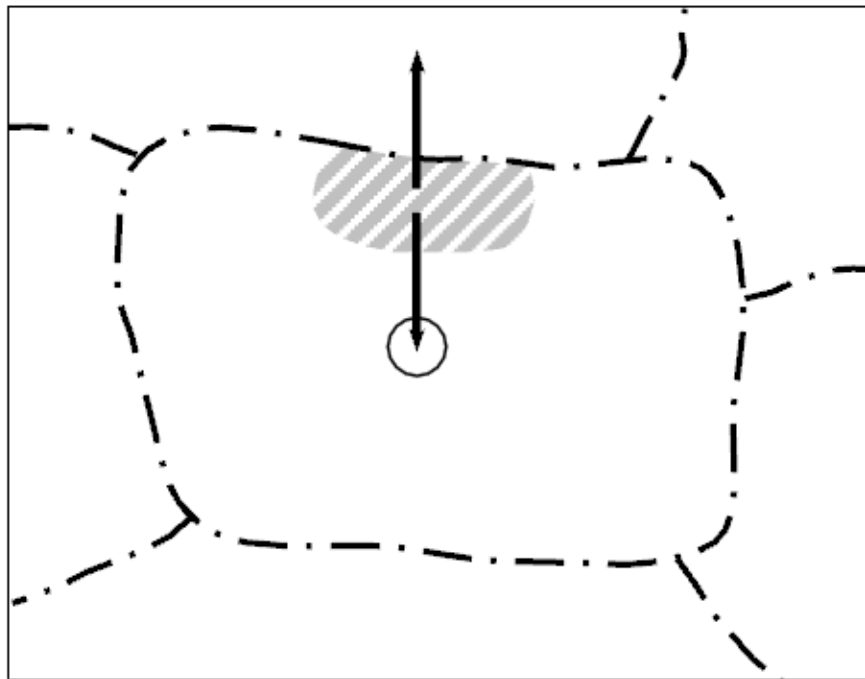
- **Funkčné kritérium** pri definícii prihraničných regiónov výstižne použil CHROMÝ (2000), ktorý za prihraničný región považuje územie, ktoré na základe polohy pozdĺž hranice vykazuje rozdielne politické, spoločenské, ekonomické, demografické a. i. kritériá než ostatné územie hranicami vymedzeného štátu.
- Ak uvažujeme striktne len o území jedného štátu a neberieme do úvahy okolitý priestor, pri rozdelení na jadro a perifériu sa prihraničné regióny automaticky stávajú priestorovo marginálnymi oblasťami.
- Ich priestorová marginalita však v konečnom dôsledku nemusí znamenať aj ekonomickú marginalitu, záleží len na vplyvu hranice na príslušné prihraničné územie.
- Prihraničný región vytvára interakcie s územím vlastného štátu (resp. s jeho jadrom) a takisto s územím z druhej strany hranice. Pri centralizovaných ekonomikách sú interakcie smerom von potláčané (hlavne ak je susedom štát s rozdielnym politickým a ekonomickým systémom), čo narúša rovnovážny stav a brzdí prirodzený socio-ekonomický vývoj prostredia.



- Ak uvažujeme striktne len o území jedného štátu a neberieme do úvahy okolitý priestor, pri rozdelení na jadro a perifériu sa prihraničné regióny automaticky stávajú priestorovo marginálnymi oblasťami. Ich priestorová marginalita však v konečnom dôsledku nemusí znamenať aj ekonomickú marginalitu, záleží len na vplyvu hranice na príslušné prihraničné územie.
  - Možno to dokumentovať na teoretickom modeli (obr. 3a), keď si prihraničný región vytvára interakcie s územím vlastného štátu (resp. s jeho jadrom) a takisto s územím z druhej strany hranice. Pri centralizovaných ekonomikách sú interakcie smerom von potláčané (hlavne ak je susedom štát s rozdielnym politickým a ekonomickým systémom), čo narúša rovnovážny stav a brzdí prirodzený socio-ekonomický vývoj prostredia.
  - Ak by však územie štátu bolo aspoň čiastočne predĺžené v konkrétnom smere, na základe teoretického prístupu k funkčnému vymedzeniu by prihraničný región popri úsekoch hranice v póloch predĺženia mal zasahovať viac do územia štátu ako prihraničný región pozdĺž smeru predĺženia (obr. 3b).







- · — štátna hranica
- ▨ prihraničný región (resp. jeho úsek)
- jadrové územie štátu

Obr. 3. Teoretický model vymedzenia prihraničného regiónu zlučením priestorového a funkčného kritéria: porovnanie interakcií s územím z druhej strany štátnej hranice vs. interakcií s jadrovým územím vlastného štátu (a) a príklad samotného vymedzenia v homogénnom prostredí (b).

- Na hodnotenie špecifík prihraničných regiónov aj v rámci jeho vnútornej organizácie vyjadrenej polarizáciou jadro – periféria upozorňuje **HampI** (2000). Hovorí o relatívnej kontinuite v zmenách ich miery (možnosť zaradenia aj prechodnej kategórie semiperiférie).



# PŘÍSPĚVEK K „ANATOMII“ SPOLEČNÉHO POHRANIČÍ ČESKÉ REPUBLIKY A SLOVENSKÉ REPUBLIKY

- *Marián Halás, Stanislav Řehák†*
- **Geografický časopis, 60, 2008, 1, 5 figs., 5 tabs., 51 refs.**
- Usoudili, že jsou schopni v ucelené a přitom ve stručné podobě pojednat o výzkumu společné hranice České republiky a Slovenské republiky a navazujícího příhraničního území a odkázat zároveň z jednoho místa na své výsledky a na volně navazující příhraniční/přeshraniční problematiku (součástí je proto i bibliografický přehled obou autorů k této tématice).
- Hlavním cílem příspěvku je přiblížit sídelní a dopravní strukturu území vycházející z jeho morfologických dispozic i historického vývoje. Do příspěvku jsou zařazeny i dopravní interakce, které jsou spíše mobilním prvkem struktury zdejšího území.

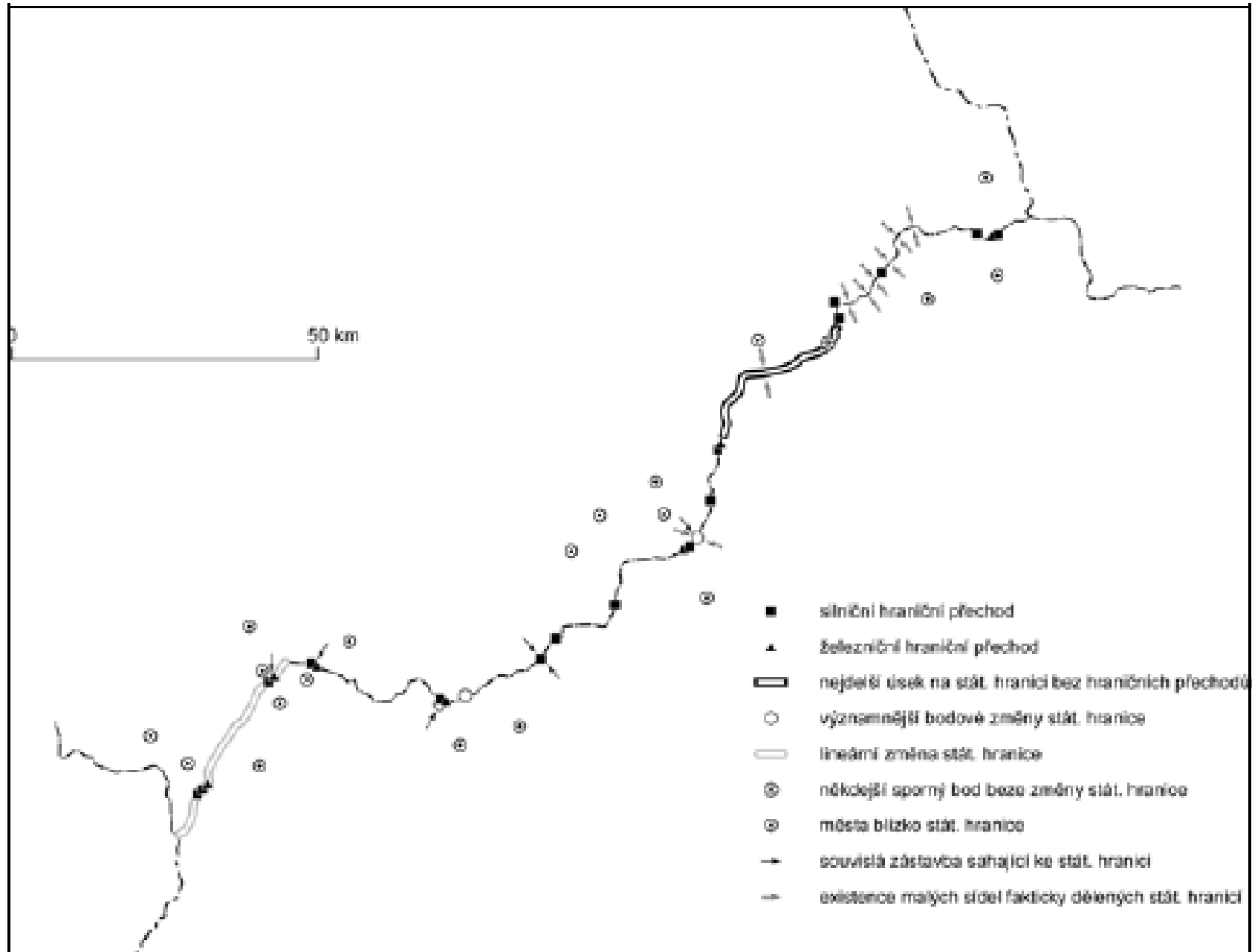


## Řehák

- v počáteční fázi navázal na **francouzskou školu** (Grasland a Cattan 1994).
- na historickém česko-moravském pomezí projevy postupné územní integrace (Řehák 1988)
- **dopravní** (Řehák 1993) nebo **sociální kontakty** (Grasland a Řehák 1994, Filip 1995) nebo o **migrace** (Cattan et al. 1996).
- diplomové a bakalářské práce (např. Filip 1995, Mudrych 1996, Hlaváčová 1997, Ratajský 1998, Dostál 2004, Gregorčíková 2005, Přerovský 2005).
- v rámci široce koncipované spolupráce (koordinované M. Jeřábkem ze Sociologického ústavu AV ČR), a to již **za pohraničí celé České republiky** (viz zejména Řehák a Dokoupil 2001, Řehák 2001 a 2004).

## Halás

- se naopak již od začátku (v první práci spolu se Slavíkem) zaměřil již na konkrétní úsek slovensko-českého pohraničí se snahou komplexně zachytit **co největší okruh vazeb a forem spolupráce (okres Skalica – Slavík a Halás 1998)**.
- **metodické nástroje** pro zkoumání příhraniční zóny (Halás a Slavík 2001, Halás 2002, 2004 a 2005b) a sumarizoval pak své poznatky v samostatné monografii (Halás 2005a).
- práce aplikující statisticko-matematické modely na pohraničí ČR a SR (Halás 2006) a analyzující veškerou **přeshraniční spolupráci a činnost euroregionů** na území Slovenska (Halás 2007).



Obr. 3. Lokalizace vybraných jevů na hranici ČR a SR

## **Společné poznatky z anket (1997/1998) v generalizované podobě / 1:**

- 1. Během 90. let skutečně poklesla frekvence vzájemných cest na pomezí významným způsobem.**
  - Největší pokles se ovšem týkal těch cest, které byly v období před léty 1993 a 1989 spojeny s nákupy v tehdy lépe vybavených městských střediscích ve středním Pováží (tedy u cest z Moravy a Slezska do SR). Jen nepatrně však poklesla intenzita těch cest, které byly motivovány kontakty rodinnými nebo přátelskými.
- 2. Celkový rozsah cest na Slovensko z české (zde konkrétně z moravskoslezské) strany již po pouhých 3 letech po rozdělení Československa klesl na úroveň, kterou dříve prokazovaly kontrolní lokality cca 40 km od hranice v moravském vnitrozemí.**
- 3. Pokles cest ve směru SR-ČR byl v porovnání se směrem ČR-SR o něco menší.**
  - Důvody těchto cest se posunuly k ekonomickým motivacím – mírně narostl počet cest za prací, nákupy jako důvod cesty byly sice uváděny méně často, výrazně však stoupá jejich frekvence.

## **Společné poznatky z anket (1997/1998) v generalizované podobě /2:**

- 1. Na slovenské straně pomezí byla zaznamenána velmi vysoká sledovanost českých televizních stanic, a to zejména v oblasti Záhoří (Záhorie).**
  - Jak cesty za nákupy, tak i sledovanost televize souvisely s tehdeším opožděním transformačního procesu v Slovenské republice (časový posun v příchodu obchodních řetězců, resp. komerčních televizí). **Tyto rozdíly byly ale postupem času (od doby realizace anket) vyrovnány.**
- 2. Pokles frekvence kontaktů nebyl příliš významný v nejbližším příhraničním pásmu, zatímco v dalších dvou se již projevoval citelně.**
- 3. Celková míra aktuálních kontaktů a též další doprovodné příznaky poukázaly na fakt, že míra vzájemné afinity roste od severovýchodu k jihozápadu, a to po obou stranách společné hranice.**



**Tab. 2. Propustnost státní hranice mezi ČR a SR (vnitrozemí vs. cizina)**

Oblast	Relativní propustnost příhraničních regionů		
	v silniční síti		v železniční síti
	prostá	vážená	
A Moravskoslezské Beskydy	7,00	5,44	3,00
B Javorníky a Bílé Karpaty	4,43	3,00	2,00
C Dolnomoravský úval	4,20	3,15	0,75
Celkem (česká část)	5,00	3,63	1,43
A* Kysuce	0,60	0,45	1,00
B* Střední Pováží	2,50	2,07	1,50
C* Severní Záhoří a Myjavsko	2,20	1,62	0,50
Celkem (slovenská část)	1,81	1,45	0,86

Vysvětlivky: oblast A odpovídá okresu Frýdek-Místek, oblast B zahrnuje okresy Vsetín, Zlín a Uherské Hradiště, oblast C okresy Hodonín a Břeclav; oblast A\* zahrnuje okresy Čadca, Kysucké Nové Město a Bytča, oblast B\* okresy Považská Bystrica, Púchov, Ilava, Trenčín a Nové Město nad Váhom a oblast C\* okresy Myjava, Skalica a Senica.

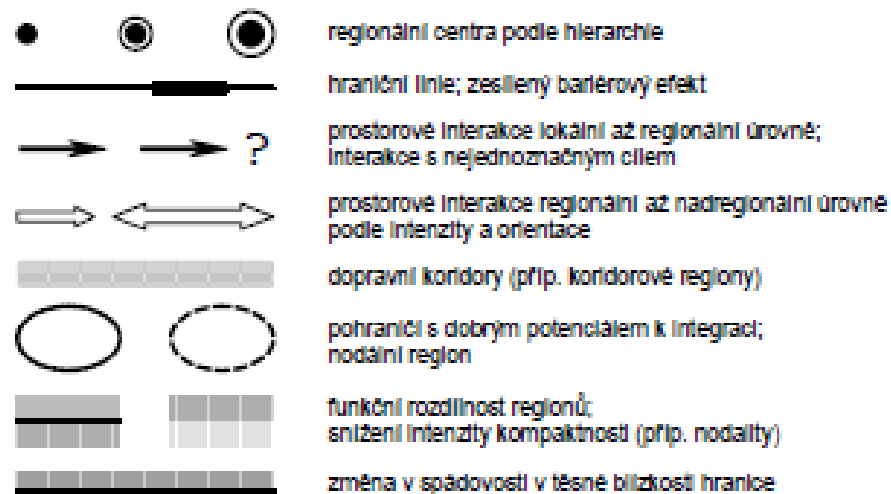
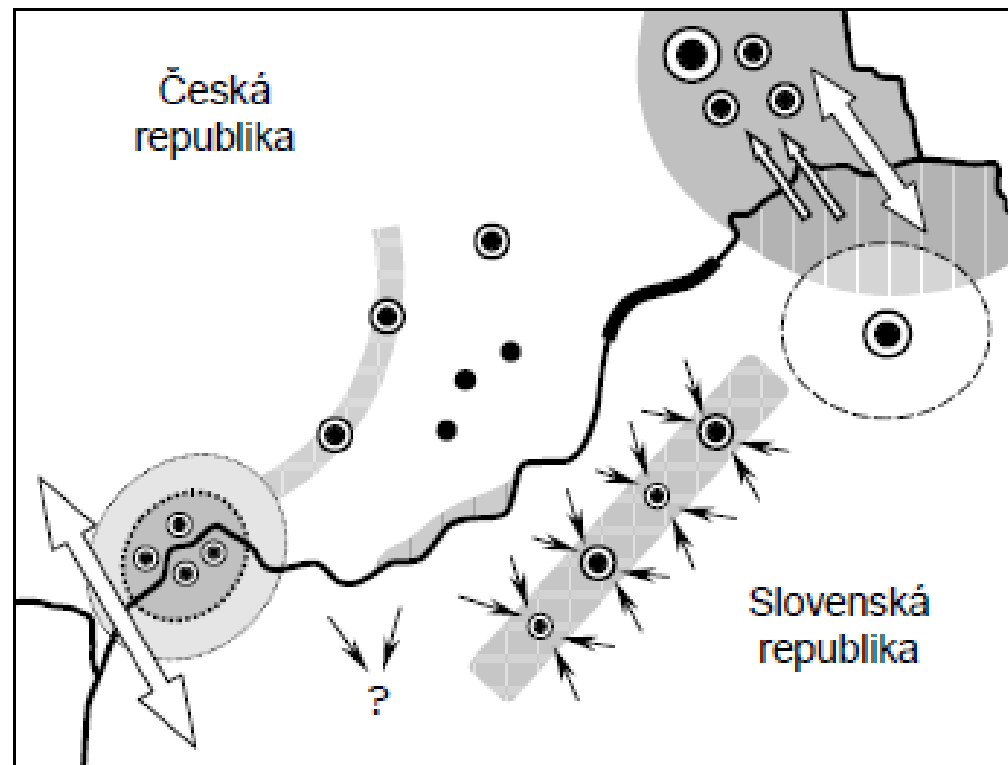


**Tab. 3. Vývoj frekvence železničních spojů mezi ČR a SR**

Trať	Osobní vlaky				Rychlíky			
	1991-1992		2006-2007		1991-1992		2006-2007	
	denně	prac. dny	denně	prac. dny	celoroč.	sezónně	celoroč.	sezónně
Český Těšín – Čadca	12	1	9	1	16	0	** 8	0
Horní Lideč – Púchov	7	5	9	1	9	0	3	1
Vlářský průsmyk – Trenč. Teplá	10	0	6	1	4	0	0	0
Veselí nad Moravou – Vrbovce	10	1	5	1	0	0	0	0
Sudoměřice – Skalica	11	2	2	3	0	0	0	0
Hodonín – Holič	10	2	0	0	0	0	0	0
Břeclav – Kúty	9	1	6	3	13	8	* 11	0
<b>Celkem</b>	<b>69</b>	<b>12</b>	<b>37</b>	<b>10</b>	<b>42</b>	<b>8</b>	<b>22</b>	<b>1</b>

\* 5 spojů EuroCity      \*\* 3 spoje InterCity, 1 spoj EuroCity

Zdroj: Jízdní řády ČSD 1991/1992, ČD 2006/2007



Obr. 5. Syntetický grafický model společné příhraniční oblasti ČR a SR

# A. ŘEŠITEL PŘÍPADNĚ SPOLUŘEŠITEL PROJEKTŮ

## Sociologický ústav AV ČR

- Pohraničí jako zprostředkující prostor / **Grenzraum als Vermittlungsraum**,
  - Deutsche Bundesstiftung Umwelt Osnabrück 1997-1999,
  - koordinační pracoviště Institut für ökologische Raumentwicklung a Technische Universität Dresden (řešitel prof. B. Müller)
- Role pohraničí České republiky a význam hospodářské a politické **spolupráce se sousedními zeměmi pro integraci ČR do Evropské unie**,
  - Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 1998-1999 (spolupráce Ministerstvo pro místní rozvoj ČR) – č. 10/3/1998
- Postavení pohraničí **v regionálním rozvoji České republiky** se zřetelem k zapojení ČR do evropských struktur,
  - Grantová agentura ČR, 1999-2001 – č. 205/99/1142
- **Pracovně podmíněné migrace** jako součást mezinárodního (přeshraničního) trhu práce Česka v kontextu evropské integrace,
  - Grantová agentura ČR, 2002-2004 – č. 205/02/0321



# UNIVERZITA J. E. PURKYNĚ / MASARYKOVA UNIVERZITA

- **Periferní oblasti** Česka jako součást polarizace prostoru v souvislostech evropské integrace,
  - 2003-2005, č. 403/03/1369 (řešitel Dr. V. Jančák, UK Praha)
- České pohraničí **po Schengenu**: území svébytné, oscilační a/nebo tranzitní?
  - GA AV ČR, 2010-2012, IAA311230901 (koordinace UJEP, participace: ZČU, UK)
- Formování **územních identit** v intenzivně přeměněných krajinách: případ severozápadních Čech,
  - GA ČR, 2012-2014, P404/12/1112 (řešitel: doc. P. Chromý, UK)
- Vliv **přeshraniční spolupráce** na regionální rozvoj českého pohraničí,
  - TA ČR Omega, 2014-2015, TD020254 (koordinace MU, participace: ZČU, UK, UP)

# PŘESHraniČNÍ PROJEKTY / MIMO TUD

- Grenzüberschreitendes Management zur Sicherung und Ausprägung ausgewählter **europäischer Flusslandschaften**,
  - Bayerisches Staatsministerium für Wirtschaft, Infrastruktur, Verkehr und Technologie, München, 2003-2006 (řešitel Prof. I. Roch, Institut für ökologische Raumentwicklung Dresden)
- **Umweltorientiertes Regionalmanagement** in Grenzräumen,
  - 2004 (řešitel Dipl.-Ing. R. Knippschild, Institut für ökologische Raumentwicklung Dresden)
- Perspektivy spolupráce mezi podniky Ústeckého kraje a jihozápadního Saska / Kooperationsperspektiven **südwestsächsischer und tschechischer Unternehmen**,
  - Interreg IIIA, 2005-2006 (partner Prof. H. Brezinski, TU Bergakademie Freiberg)
- **Mittelständische Dienstleister** in der deutsch-tschechischen Grenzregion: Wettbewerbssituation und Entwicklungspotentiale – eine Weiterbildungsinitiative für den mittelständischen Dienstleistungssektor,
  - Interreg IIIA, 2006-2008 (partner Prof. T. Lenk, Universität Leipzig)



# PŘESHraniČNÍ PROJEKTY / TUD

- **Struktura a změny mezilidských vztahů v česko-německém pohraničí,**
  - Interreg IIA, 1999-2000
- **Euroregion Elbe-Labe – v číslech, grafech a mapách,**
  - Fond malých projektů Phare, 2000
- **Vývojové procesy a problémy v česko-saském pohraničí /  
Entwicklungsprozesse und Entwicklungsprobleme im sächsisch-böhmischen Grenzraum,**
  - Interreg IIIA, 2003-2004
- **Atlas der Euroregion Elbe/Labe (Statistische Kennzahlen auf Kreis- und Gemeindebasis in Karten und Tabellen)**
  - Interreg IIIA, 2005
- **Atlas Euroregionu Elbe/Labe jako prostředek vzájemného přeshraničního poznávání,**
  - Phare CBC, 2005
- **Přeshraniční vztahy malých a středních podniků v Euroregionu Elbe/Labe,**
  - Interreg IIIA 2006-2007
- **Demografické změny a jejich dopad na města a obce Euroregionu Elbe/Labe,**
  - Ziel 3, 2007-2008
- **Dopady otevření hranic na města a obce Euroregionu Elbe/Labe,**
  - Cíl 3, 2009-2010



## ***B. PARTICIPACE NA DALŠÍCH PROJEKTECH***

### Sociologický ústav AV ČR

- **Biographische Identität** im Grenzraum – Euroregion Nisa/Neisse
  - (hlavní řešitel prof. P. Alheit, Universität Göttingen)
- Reflexe **sudetoněmecké otázky** a postoje obyvatel českého pohraničí k Německu
  - (1996-99, řešitel Dr. V. Houžvička)
- Nositelé vytváření **přeshraničního společenství** na česko-německé hranici
  - (1998-2000, řešitel prof. F. Zich)
- Biografická identita obyvatel euroregionu Nisa
  - (2001-2002, řešitel prof. F. Zich)
- Historické mezníky v **příhraničních identitách** - sebedefinice a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství / Historische Mäler in den grenzüberschreitenden Identitäten – Selbstidentifizierung und gegenseitige Betrachtung Tschechen und Deutschen in der direkten Nachbarschaft,
  - Volkswagen Stiftung (2003-2006, řešitel Dr. V. Houžvička)

### Univerzita J. E. Purkyně

- Analýza přeshraniční spolupráce v **euoregionálních strukturách** na česko-polském pohraničí,
  - MZV ČR (2005-2006, řešitel Dr. Z. Szczyrba, Univerzita Palackého Olomouc)
- Přeshraniční vlivy působící na **místní společenství** českého pohraničí,
  - MPSV ČR (2005-2007, řešitel Prof. F. Zich)

